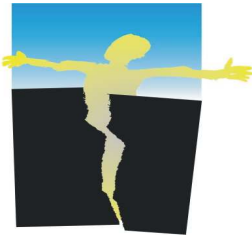

HELSINKI Bulletin

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Rige od Fere 20, 11000 Beograd, Srbija
tel./fax +381 11 30 32 408; e-mailoffice@helsinki.org.rs;
www.helsinki.org.rs

Br. 38 • Septembar 2009.

Manjine u Srbiji: pod stalnom tenzijom

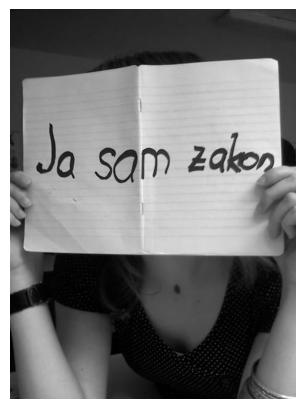
Nakon oktobarskih promena 2000. godine donošenje Zakona o manjinama bio je glavni uslov za prijem SRJ (Srbije) u Savet Evrope. Od tada je položaj manjina u Srbiji pod stalnim nadzorom međunarodnih organizacija EU, OEBS, Saveta Evrope, stranih ambasada, ali i lokalnih nevladinih organizacija. Proteklih devet godina obeleženo je brojnim incidentima i u suštini neadekvatnom državnim politikom. S obzirom da je „nova“ politička elita nastavila sa konstituisanjem etničke države, položaj nacionalnih manjina ostao je stalna tema posmatrača prilika u Srbiji. Zbog nedostatka pravnog okvira, ali i volje da se menja društvena klima, manjine i dalje nisu zadovoljne tretmanom ni države, ni društva.

U svim postokomunističkim zemljama raspadom socijalističkog sistema vrednosti došlo je do etnifikacije nacija. Većinske nacije u tim zemljama sebe smatraju nosiocem suverenih prava na samoopredeljenje i državnost. To se reflektovalo i na njihove osnivačke akte u kojima dominira formulacija da su to države većinskog naroda i drugih građana. Otuda nepoverenje i tenzija između većinskih naroda i manjina.

Manjinsko pitanje je jedan od najvažnijih indikatora etnonacionalizma i prateće etničke isključivosti. Dražava konstituisana na etnicitetu ne može rešiti pitanje manjina na demokratski način, jer ona po pravilu tretira manjine kao remetilački faktor. U takvoj atmosferi manjine traže izlaz

u raznim oblicima autonomije i posebnog statusa. U tom smislu rešavanje srpskog pitanja u susednim zemljama služi kao uzor, kao na primer, Dejtonski sporazum, Ahtisarijev plan ili Ohridski sporazum koji je primenjen na Albance u Makedoniji. Ovakvi zahtevi podstiču sumnju u lojalnost manjina i jačaju uverenje da je etnički pluralizam teret kojeg se treba osloboditi. Zato je proces uspostavljanja pravnog okvira za manjinska pitanja tako usporen i uvek opstruiran.

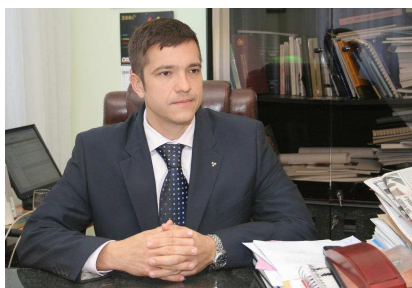
Politička elita i deo stručne javnosti u Srbiji prednost daje građanskim individualnim pravima nad kolektivnim. Međutim, Srbija je daleko od građanske države i nerealno je očekivati da se opravdani strah manjina zbog svega što se događalo u protekle dve decenije može rešavati samo preko sistema individualnih prava.

Tokom 2009. godine doneta su dva zakona od krucijalne važnosti za ostvarivanje prava manjina: o zabrani diskriminacije i o nacionalnim savetima. Prvi je važan kao garant jednakosti

građana, drugim se stvaraju pretpostavke za otklanjanje vakuuma u kome su se našli nacionalni saveti manjina, nakon što su većini od njih istekli mandati. Prvi zakon je i jedan od uslova za dobijanje „belog Šengena“, a drugi je važan za manjinsku samoupravu.

Zakon o nacionalnim savetima usvojen je sedam godina nakon Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kojim se nalaže da se izbor nacionalnih saveta reguliše posebnim zakonom. Sedmogodišnji vakuum usporio je proces uspostavljanja „manjinskog zakonodavstva“, jer u nekim oblastima još uvek nisu doneti matični zakoni, kako to nalaže ustav.

Tamaš Horhec

Postojeći zakoni se ne primenjuju ili se to čini veoma selektivno. Po rečima pokrajinskog sekretara za opštu upravu, Tamaša Korheca, zakoni se primenju u slučajevima kada njihova primena služi ličnim, grupnim ili uskostranačkim interesima elite na vlasti.¹ Osim toga, neki zakoni sadrže protivrečna rešenja, jer ono što se jednim zakonom omogućuje, drugim se uskraćuje. Tipičan primer je zakonsko uređivanje informativne sfere. Naime, zakoni o radiodifuziji (2004) i lokalnoj samoupravi (2007) sadrže protivrečne norme kada je reč o pravu lokalnih samouprava da osnivaju elektronske medije na jezicima manjina. Pri tome, Zakon o radiodifuziji nije, u trenutku kada je donošen, bio u skladu sa Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002).²

¹ Vladavina prava i proces evropskih integracija, *Dnevnik*, 17. jul 2009.

² U članu 17. pomenutog zakona stoji da država može da osniva i posebne radio i televizijske stanice koje bi emitovale programe na jezicima nacionalnih manjina.

Tenzije unutar bošnjačke zajednice

Nakon rata u Bosni tokom koga su Bošnjaci u Sandžaku bili na udaru državne represije (proterivanja, niz pojedinačnih i grupnih ubistava), aktuelne tenzije u Sandžaku su posledica politike Beograda. Ona se svodi na sprečavanje konstituisanja bošnjačke zajednice koja je ionako opterećena sopstvenim problemima, pre svega, malim ljudskim resursima. Osim rivalstva dve bošnjačke političke partije i konstantno prisustvo raznih službi samo pojačava tenzije i dovodi do nasilja unutar bošnjačke zajednice. U januaru 2009, u Novom Pazaru je došlo do incidenta u kome su povređene tri osobe kao posledica rivalstva dve partije i dve islamske zajednice. Na udaru je i Islamska zajednica zbog toga što je ona ključna u konstituisanju nacionalnog identiteta Bošnjaka. Islamska zajednica u Sandžaku, osim toga, priznaje Sarajevo kao centar islama na Balkanu. Upravo zbog toga su unutar nje izazvane podele, podstaknute iz Beograda.

Internacionalizacija sandžačkog pitanja počela je kada su tenzije dosegle nivo koji bi potencijalno mogao ugroziti stabilnost regiona. Poseta Ahmeta Davutoglua, šefa turske diplomatije, očigledno je bila i u funkciji smirivanja strasti između dve strane. Istovremeno je u Novom Pazaru boravio i Mehmed Gormez, zamenik turskog reisa, koji je takođe pokušao posredovati u pomirenju poglavara podeljene Islamske zajednice.

Ahmet Davutoglu

Posetu bosanskohercegovačkog reisa ul uleme, Mustafe Cerića Sandžaku Beograd je proglasio visoko rizičnom. Zbog toga je izostalo obraćanje verskog poglavara građanima Tutina na gradskom trgu, jer je taj skup policija

zabranila. Upravo je ta odluka pokazala da je Beograd u svakom trenutku upravlja situacijom.

Tokom posete Cerić je, između ostalog, ukazao na kršenja ljudskih prava Bošnjaka. To je izazvalo oštru reakciju Ministarstva vera koje je Cerićevu izjavu okvalifikovalo kao „izmišljotinu“ i optužilo ga da negira postojanje srpske nacije u Bosni i da stoga „ne zaslužuje da bude dobrodošao gost u našoj zemlji“.³

Reiss-ul-Ulema Mustafa Cerić

Odnosi Beograda i Sandžaka se prelamaju i kroz tenzije između Ministarstva vera i Mešihata Islamske zajednice u Srbiji. Poseta Cerića je to kristalnila. U intervjuu „Sedmici“ Muamer Zukorlić je okvalifikovao te odnose kao „specijalni rat“. Zukorlić takođe ukazuje na to da vlast preko jedne grupe imama, obavешtajnih službi, kriminalnih krugova, Ugljaninove politike i Ministarstva vera pokušava da razbije Islamsku zajednicu i dozvolila, mimo zakona, legalizaciju paralelne Islamske zajednice.⁴

Jug Srbije

Vlasti su tokom 2009. godine nastavile sa praksom neuključivanja manjina u političku zajednicu Srbije, što izaziva duboko nezadovoljstvo i istovremeno, radikalizuje njihove zahteve za teritorijalnom autonomijom. To se posebno odnosi na teritorijalno kompaktne manjine, kao što su Albanci na Jugu Srbije ili Mađari na severu Vojvodine.

Prema rečima Ragmi Mustafe, predsednika opštine Preševo, posete državnih funkcionera jugu Srbije svo-

de se na obilazak Žandarmerije. Kaže da „čelnici ove države nikada nisu kročili u zgrade opština na jugu, potpuno ignorišući lokalne samouprave, kao da smo teritorija pod okupacijom“. Isto tako ističe da se i ministar policije Ivica Dačić, koji je više puta bio na jugu „sastajao ovde sa službom BIA i policijskim snagama žandarmerije“ i nijednom nije posetio legitimne predstavnike albanskog naroda.

Ragmi Mustafa

Tretman albanske manjinske zajednice na jugu Srbije je u tesnoj vezi sa Kosovom i nastojanjima Beograda da iznudi njegovu podelu.⁵ Nakon pacifikacije Juga Srbije 2001. godine nije došlo do političke i ekonomske integracije Albanaca.

Status Mađara

Mađarska manjina, inače najorganizovanija u Srbiji, svoj status vezuje za status Vojvodine. Naime, postoje dve opcije koje razrađuje godinama: onu u okviru Vojvodine, ili kao teritorijalnu autonomiju. Njihov status će zavisiti od odnosa Beograda prema položaju Vojvodine u Srbiji.

U tom smislu ilustrativan je postupak Beograda povodom poziva mađarske zajednice u Vojvodini predsedniku Mađarske Laslu Šoljanu da prisustvuje obeležavanju godišnjice Mađarske revolucije (1848). Međutim, diplomatskim kanalima mađarskom predsedniku je upućena poruka da bi njegova poseta Vojvodini mogla negativan da utiče na rešavanje statusa Vojvodine, pre svega povodom usaglašavanja Statuta. Politički predstavnici Mađara u Vojvodini su ovaj

³ www.mv.sr.gov.yu

⁴ Vidi: www.islamskazajednica.org

⁵ Videti *Helsinki Bulletin* br. 36

gest Beograda shvatili kao test, koji pokazuje meru ignorisanja nacionalnih interesa Mađara u Srbiji.⁶

Položaj Roma

Uprkos činjenici da je Srbija od jula 2008, do kraja juna 2009. godine predsedavala Dekadom Roma, učinak u poboljšanju položaja Roma bio je veoma skroman. U tom periodu Vlada je usvojila Strategiju za unapređenje položaja Roma. Osim toga, ekonomsku krizu, koja pogađa sve građane Srbije, najviše osećaju Romi i to oni koji se bave sekundarnim sirovinama, a takvih je i do 70 posto u ukupnoj populaciji Roma.

Učinci u poboljšanju položaja romske populacije su neujednačeni. Najvidljiviji su u oblasti obrazovanja,⁷ a najgori u oblasti stanovanja. U Srbiji ima oko 600 romskih naselja u kojima živi oko 160.000 Roma, od toga oko 40.000 u ekstremno lošim uslovima. Osman Balić, koordinator Lige za dekadu Roma, ističe da predhodno Ministarstvo za infrastrukturu, kao i sadašnje, za zaštitu životne sredine i prostorno planiranje opstruiraju i druge instance koje žele da poprave stambeni položaj.⁸

U Beogradu je došlo do više incidenata zbog rušenja romskih udžerica u divljim naseljima. Posebno dramatično je bilo njihovo šikaniranje povodom održavanja Univerzijade kada su njihova naselja na Novom Beogradu bila ograđena žicom, a neka od njih su i srušena bez blagovremene najave. Revoltirani Romi su na razne načine pokušavali da to spreče, a kada u tome nisu uspeli blokirali su ulicu i protestovali ispred Skupštine grada. Blokadi su pribegli i meštani Boljevacu kako bi onemogućili postavljanje kontejnera za smeštaj

⁶ „Tadićevo testiranje“, *Dnevnik*, 11. mart 2009.

⁷ U sferi obrazovanja primenjuju se mere afirmativne akcije i romski učenici nakon osnovne škole dobijaju 30 stimulativnih bodova, dok se na fakultete svršeni romski srednjoškolski upisuju direktno.

⁸ Ima i pozitivnih primera. „Potpredsednik vlade Božidar Đelić, ministri Rasim Ljajić i Svetozar Čiplić, ponašaju se sasvim drugačije, ali im je, kaže Balić, potrebna podrška, koju za sada nemaju u dovoljnoj meri. „Smrznuti i gladni kućace na vrata predsednika!“, *Danas*, 8. april 2009.

romskih porodica. Oni su blokirali put koji vodi u njihovo naselje i „pretili da će zapaliti kontejnere, pa čak ljude, ako dođu“. Marko Karadžić, državni sekretar u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava, protest u Boljevcu okvalifikovao je rasističkim. On je izjavio da niko nije pružio pomoć Romima koji su noć proveli na otvorenom: „Otišli smo tamo, ali nismo videli nijednu crkvu, ni Crveni krst ili nekog pojedinca. Niko nije doneo ni sendvič za decu“. Saša Janković, zaštitnik građana, smatra da je samo rušenje, uprkos postojanju formalnih uslova, neopravdano bez rešenog alternativnog smeštaja. On smatra da to pokazuje da nadležni organi nemaju osnovne sistemske odgovore na probleme najugroženijih građana. Bagerima se, po Jankovićevom mišljenju, ne rešava problem romskih naselja, niti se sprovode ciljevi mnogo propagirane Dekade Roma.⁹

Međutim, gradska vlada je ipak slučaj divljeg romskog naselja na Novom Beogradu rešila preseljenjem njegovih stanovnika u kontejnere na više lokacija na periferiji Beograda. Značajno je to što su ovom prilikom gradske vlasti romsku decu upisale u odgovarajuće u škole što je bitno za njihovu socijalizaciju.

Druge manjinske grupe

Rasprava o Zakonu o zabrani diskriminacije u parlamentu ogolila je autističnost i ksenofobičnost srpske elite, i pokazala da je homofobija duboko ukorenjena. Prema izveštaju Gej-strejt alijanse o stanju ljudskih prava LGBT osoba, 67 odsto ispitanika ima negativan stav prema LGBT populaciji, 22 odsto

⁹ „Problem se ne rešava bagerima“, *Danas*, 3. april 2009.

nema ili ima neutralan stav, a samo 11 odsto ima pozitivan. Više od polovine ispitanika nema ništa protiv da LGBT osobe žive u Srbiji, ali se postotak znatno smanjuje kada je reč o životu u istom gradu. Svaki drugi ispitanik smatra da je homoseksualnost opasna po društvo, i da država treba da radi na njenom suzbijanju. Sedam od deset građana smatra da je homoseksualnost bolest.¹⁰ Gej parade su nepoželjne za oko tri četvrtine ispitanika.¹¹ Duboko ukorenjenu homofobiju prati i govor mržnje prema svima koji su podržali pomenuti zakon i koji se zalažu za unapređenje ljudskih prava.

Uticaj krize na položaj manjina

Ekonomska kriza ima ozbiljne posledice i na položaj manjina. U Preševu, na primer, od 43.000 stanovnika, njih 17.000 radi u inostranstvu, a samo 3.000 je zaposleno na teritoriji opštine. Proglašenje nezavisnosti Kosova otežalo je privrednu saradnju sa Kosovskim pomoravljem i Prištinom. U Novom Pazaru 22.000 ljudi je bez posla, a privreda je u kolapsu.

Zbog krize i budžetskih restrikcija, nacionalnim savetima će

¹⁰ Srpsko lekarsko društvo je u maju 2008, nakon 18 godina, prihvatilo odluku Svetske zdravstvene organizacije da homoseksualizam nije bolest. Da homoseksualnost nije normalna misle i pripadnici političke elite. Tako, na primer, Tomislav Nikolić, šef poslaničke grupe Napred Srbijo, kaže: „Sve ono što nije po Bogu i prirodi - to je nemoralno, na primer, odnos sa životinjama i osobama istog pola, ili, pak, sa stvarima. Ništa od toga nije normalno“. A, Dragan Marković, predsednik jedinstvene Srbije: "Ako homoseksualci treba da vode Srbiju u Evropu, onda je bolje da ostanemo i čuvamo ovce u Srbiji".

¹¹ „Opasne predrasude, duboko ukorenjene“, *Danas*, 10. mart 2009.

biti smanjene dotacije, što će svakako otežati rad predstavničkih tela manjina i primenu zakona o manjinama u oblastima od vitalnog interesa, poput obrazovanja.

Predviđene mere racionalizacije obrazovnog sistema mogu pogoditi sistem manjinskog obrazovanja, na šta su već ukazali neki predstavnici manjina. Oni strahuju da bi ukidanjem ili spajanjem odeljenja bila smanjena njihova prava, a podstaknut proces asimilacije. U saopštenju Centra za razvoj civilnog društva istaknuto je da nadležni državni organi moraju voditi računa o tome da se teret ekonomske krize pravično raspodeli, kako manjine ne bi podnele veći teret od drugih.

Homogenizacija Srbije je nastavljena i posle odlaska Miloševića. To je bila strategija vlade premijera Vojislava Koštunice, što se reflektovalo na položaj manjina. Osim toga V. Koštunica nije odustao od strateških ciljeva Slobodana Miloševića. Nezavisnošću Kosova i Crne Gore okončan je raspad Jugoslavije, ali srpska elita još nije prihvatila novu realnost u regionu. To se odražava i odnose sa susedima koji stalno osciliraju i daleko su ipsod objektivnih interesa kako Srbije, tako i ostalih zemalja u regionu.

Manjinsko pitanje ima uvek i spoljnopolitičku dimenziju i iziskuje senzibilnost državnih organa kada odlučuju o pojedinim postupcima. Većina manjina ima matične države kao susede Srbije. Međutim, brojne male manjine koje nemaju kapacitet da se konstituišu su konstantno na udaru asimilacije.

Ustav Srbije nastojao je da zaobiđe neke legitimne zahteve za regionalizacijom i decentralizacijom. Upravo će teritorijalno kompaktne manjine imati/ju zahteve u odnosu na nacionalno samoopredeljenja. To se ne može izbeći vešto smišljenim ustavnim projektom ili inženjeringom. Potrebna je veća fleksibilnost u razmatranju mogućih rešenja, pri čemu srpska politička elita mora imati u vidu strahovanja manjina nakon dve decenije njihovog, u većoj ili manjoj meri, represivnog tretmana.

Sve ukazuje na potrebu dijaloga o ulozi nacija u sistemu modernih država, uzimajući, pri tome u obzir, tektonske promene do kojih je došlo u međunarodnim odnosima.